

BÍRÓ-BALOGH TAMÁS

Márai Sándor szegedi „barátja”

A 2003. november 8-án rendezett 5. Szegedi Könyvárverésen 261. tételként Márai Sándor *Kassai Őrjárat* című kötetének egy dedikált példánya került kalapács alá. A tintával írt ajánlás a következő: „Ertsey Péternek / barátsággal / Márai Sándor / 1947.”¹ A kötet egykori tulajdonosára utal még a beragasztott, Kopasz Márta által készített ex libris is.

A dedikáció címzettje – bár nem köztudott – maga is érdekes egyéniség és irodalmi szereplő volt. Ertsey Péter (1921–1971) joghallgatóként került Szegedre, 1941-től postatiszt volt, ezekben az években jelentek meg verseskötetei (*Neve se volt*, 1943; *Napnál fényesebb*, 1944). 1946-ban doktorált. Irodalomszervezői, azon belül is szerkesztői munkássága ekkoriban indult: 1945 szeptemberétől 1946 februárjáig a Szegeden megjelenő *Időnk* című művészeti, irodalmi folyóirat szerkesztője volt, 1947-ben az induló *Tiszatáj* egyik alapítója, öt évig felelős szerkesztője, majd 1953–56 között felelős kiadója.² 1953–1958-ban a Somogyi-könyvtár könyvtárosa, majd igazgatóhelyettese; ekkor adta ki a helyi sajtótörténetben úttörő jellegű *A Somogyi-könyvtár szegedi folyóirat- és hírlapanyagának bibliográfiáját* (1954). „Az irodalmi szervező típusa volt ő – írták róla egykori lapjában. – Juhász Gyula kalandos sorsú hagyatékának megmentésében elévülhetetlen érdemei voltak”,³ emellett a Juhász-életmű népszerűsítésében is lépéseket tett: ő grüндolta össze és szerkesztette (Paku Imrével) a *Juhász Gyula 1883–1937* című, 1962-ben megjelent emlékkönyvet, bár nevét csak az utolsó oldalon az impresszumban említik meg, mint aki „az anyaggyűjtésben részben közreműködött”. A pályáján nehézségek és buktatók az egészségére is kihatottak, korai halála miatt „csonka” életművet hagyott hátra: hagyatékában több visszaemlékezés és cikk maradt, az addig megjelenteket nem gyűjtötte kötetbe.

„Szépségre és igazságra érzékeny lírai alkata magába ötvözte a széles látókörű, európai műveltségű szellemmel a szenvedélyes bibliofil s a nyugtalan izzású irodalmi szervezőt” – írta róla unokaöccse, és a cikk illusztrációjául közölt fénykép Ertsey Pétert dolgozószobájában íróasztala mellett, plafonig érő könyvespolcai előtt mutatja.⁴

Ertsey valóban szenvedélyes bibliofil volt, s erről nemcsak a fénykép tanúskodik. Az „agilis” könyvgyűjtő utánajárt egyes köteteknek, s az anyagi áldozaton túl nem egyszer fizikai fáradsalmakat is „szenedett” gyűjteménye gyarapításáért: például szintén 1947-ben

¹ Fotómásolatát közli: az 5. Szegedi Könyvárverés (2003. nov. 8.) katalógusa, 36.

² vö.: Péter László: *Az indulás*. Tiszatáj, 1967. márc. In: Uő.: *Szegedi örökség*. Bp., 1983. 117–126., és uő.: „Az alapító atyák” Tiszatáj, 2007. márc. 63–69., illetve Gyuris György: *A Tiszatáj fél évszázada. 1947–1997*. Szeged, 1997.

³ [Ilia Mihály:] *Ertsey Péter*. Tiszatáj, 1971. nov. 1072.

⁴ Baricz Zsolt. *Ertsey Péter emlékezete*. Somogyi-könyvtári Műhely, 1983/4. 259–261.

Németh Lászlóhoz egyszerre 15 kötetet vitt dedikáltatni⁵ – és analóg módon éppen ez utalhat arra, hogy Márainak is talán több kötetet „kellett” dedikálnia a szegedi gyűjtőnek (melyek azonban még nem ismeretesek). Az egykori magánkönyvtár azonban már Ertsey életében aprózódni kezdett (pl. könyvtáraknak adott el belőle kisebb-nagyobb részeket), egyes darabok pedig mostanában is fel-feltűnnek antikváriumokban (a beragasztott ex librőről lehet őket „azonosítani”), illetve árveréseken. Utóbbira példa a dedikált Márai-kötet is.

A *Kassai őrző* 1941-ben jelent meg a Révai kiadónál, a „Márai Sándor munkái” sorozat darabjaként. Ertsey Péter példányába mégis „csak” 1947-ben került ajánlás.

Nem véletlenül ekkor. Németh Lászlóval is már „szerkesztőként” dedikáltatott (az *Eklézsia-megkövetés* című Németh-kötetről éppen ekkor írtak az Ertsey szerkesztette *Tiszatájban*⁶), és 1947-ben – és sokáig csakis ekkor – Márai Sándor neve is feltűnt a lapban.

Márai ugyanis már a *Tiszatáj* legelső számában (1947. március) olvashatta *A nővér* (1946) című kötetéről – éppen! – Ertsey Péter kritikáját, ezt követően nem sokkal később pedig megjelent *Háztömb* című prózája is a lapban.⁷

Ertsey recenziója szerint *A nővér* egy olyan ún. „alaktalan regény”, amelyben „minden mondat pontosan a helyén van, s talán ez a legfontosabb”, szerzőjének „egész írói munkássága zárt egységet képez, s ha fel akarjuk mérni őt, az »egészet« kell felnyalábolnunk majd, ezt a mérész, irodalmunkban egyedülálló kísérletező teljes oeuvre-jét.”

(Nem lehet nem észrevenni a *Tiszatáj*-beli Márai-jelenlét körül a szerkesztő tudatoságát: Ertsey verssel szintén két alkalommal szerepelt a lapban 1947-ben, s mindkétszer ugyanabban a hónapban, amelyben Márai – valamilyen formában – jelen volt.⁸ Mintha a költő a „mesterrel” egy lapszámban szeretett volna megjelenni, s ezt a szerkesztő meg is tudta valósítani.)

Ertsey és Márai kapcsolata azonban korábban kezdődött. Márai Sándor egy (életében) kiadatlan naplójegyzetéből kiderül, hogy Ertsey már évekkel 1947 előtt legalább egy levelet írt neki (melyet, sajnos, nem ismerünk).

Márai jegyzete azonban másról is tanúskodik. Érdeemes az egész szövegrészt idézni: „Meglátogat E[rtsey]., a szegedi költő, s elmondja K[jilényi]. I[rmá].-nak, Juhász Gyula hívének, titkárnőjének, rajongójának, utolsó bizalmasának halálát. Ez a nő – mint E., mint Szegeden néhányan – Juhász Gyula emlékének ígézetében élt. Gyűjtöttek mindent, ami a költőhöz tartozott, vallásos módon ápolták az őrült, nagy költő emlékét. E. maga is súlyosan pszichotikus, esztendőik előtt levelet írt nekem Szegedről és bejelentette öngyilkossági terveit; talán depressziós, a mánia határán, talán skizoid, mindenesetre határeset. Juhász őrült volt, K. I., E., mind a határesetek ezért is vonzódtak hozzá, a betegség cinkosságával. Elmondja, hogy a zsidóüldözések idején K. I. – aki nem volt zsidó, de elhurcolták egy zsidó barátnőjét, s ez teljesen felborította lelki egyensúlyát – felakasztotta magát. K. sokat levelezett Szomorj Dezsővel, s különösen szerette ez írónak »Selyemzsinór« című el-

⁵ vö: [Bíró-] Balogh Tamás: „Hogy a regény végét is elolvashassák” Németh László-dedikációk Szegeden. Szeged, 2005. márc. 38–41.

⁶ V. I. [Vajtai István]: Németh László: *Eklézsia-megkövetés*. Tiszatáj, 1947. aug.–szept. 6–7.

⁷ [Ertsey Péter:] *Márai Sándor: A nővér*. Tiszatáj, 1947. márc.: 61., ill. Márai Sándor: *Háztömb*. Tiszatáj, 1947. jún. 13–15.

⁸ Tiszatáj, 1947. márc.: EP: *Betegek* (24.), EP: MS: *A nővér* (61.), ill. Tiszatáj, 1947. jún.: EP: *Ket-tőnkért* (12.), MS: *Háztömb* (13–15.)

beszélését. »Mikor megtaláltuk« – mondja [Ertsey] és idegbajoson vigyorog – »az erkélyen függött, selyemzsinóron«... Így gyilkolnak az írók, egy szóval, egy ötlettel.»⁹

Márai eszerint Ertseyt költőként, és nem szerkesztőként tartotta számon (Ertsey véletlenül megküldte neki verseskönyveit), aki személyes látogatása során Juhász Gyuláról, pontosabban a Juhász-kultuszról és annak vezéralakjáról, Kilényi Irmáról beszélt, még pontosabban Kilényi haláláról, a szemtanú részletességével.

Túl azon, hogy Márai pontosan jegyzi le az elhangzottakat (tíz évvel később Ertsey maga is hasonlóképp írja le Kilényi halálának és holtteste megtalálásának körülményeit¹⁰), Márai gondolkodása a betegséget látja meg, s – írói pózában – rögtön felállítja diagnózisát: Ertsey „pszichotikus, [...] talán depressziós, a mánia határán, talán skizoid, mindenesetre határeset”, aki „idegbajoson vigyorog”, de ez törvényszerű is, hiszen kultuszuk tárgya, „Juhász őrült volt”, és a szegedi őrült költő körül mindenki őrült, kiváltképp a titkára (Kilényi) és egy másik szegedi költő, a titkár titkára (Ertsey), és „mind a határesetek ezért is vonzódtak hozzá, a betegség cinkosságával”. Végkövetkeztetésében pedig Márai még tovább általánosít: az írói mesterség „mellékhatásáról” szól – immár teljesen elvonatkoztatva a konkrét szegedi példától és Ertsey látogatásától.

Hasonlóképp vonatkoztat el a *Napló* egy másik bejegyzésében is, amelyet szintén Juhász Gyula kapcsán írt: „Könyvnapra kiadták Juhász Gyula verseit. A címlapon az őrült, nagy költő szakállas, szomorú arca, a tébolyodott mosoly. Juhász csakugyan »magyar« volt: s az ilyen »alkati« magyarban van valami pszichotikus. Nem lehet büntetlenül magyarnak lenni ezer éven át Európában. A magányban költő lesz az ember vagy mániás depressziós, vagy mind a kettő. A finnek között is sok az őrült. A »finnugor« élmény értelme, hogy eltévedtünk az indogermán világban, és magányosak vagyunk. A költő fényképén az őrült mosoly is erre figyelmeztet.»¹¹

Márai itt nem említette Ertsey nevét, pedig a Juhász Gyula *Válogatott versei* kötetet éppen ő szerkesztette, és nyilván ő is küldte meg Márainak. A kötet címlapképe – amely Homonnai Nándor makói fényképész Juhász-portréjának felhasználásával készült – a *Jellegzetes* Juhászt ábrázolja, ezért nagyon is a válogatott versek borítójára illik. (Nem lehet tehát véletlen az sem, hogy az Ertsey által „részben” összehordott anyagú Juhász-émlékönyv papír védőborítóján is ugyanez a kép szerepel az „őrült, nagy költő”-ről. A szerkesztő választása lehetett ez is; Márai szerint a kultusz művelője és a kultusz tárgya hasonlít egymásra; és beszédes, hogy Ertseyt Ilia Mihály nekrológja is „furecsa, írói pályáját soha be nem teljesítő nyugtalan egyéniségének” mutatja.¹²)

1947-ben tehát „élénk” kapcsolat volt Márai és Ertsey között, s személyesen is találkoztak: a „szegedi költő” felkereste a fővárosi író otthonában. A *Kassai őrvár* dedikációja valószínűleg e látogatás alkalmával született.

*

⁹ Márai Sándor: *A teljes napló 1947*. Sajtó alá rendezte: Mészáros Tibor. A kötet 2007 karácsonyára jelent meg. – Köszönet mondok Mészáros Tibornak, amiért az idézeteket a megjelenés előtt rendelkezésemre bocsátotta, és köszönöm Lengyel Andrásnak a "közvetítést".

¹⁰ Ertsey Péter: *Kilényi, a titkár*. In: *Juhász Gyula 1883–1937*. Szerk.: Paku Imre. 562–568

¹¹ Márai Sándor: Im.

¹² Ilia Mihály: Im.

Hasonló irodalmi barátsága lehetett Ertseynek Szabó Lőrincsel. Pályarajzzal egybeszótt „költői” visszaemlékezésének egyik részlete ugyanis párhuzamba állítható Márai napló-bejegyzésével, mert explicite több információval szolgál Ertsey jelleméről, mint Szabóérol: „Minden érdekelte, ami veled történt, s húzódo bajodról hónapok múltán levélben érdeklődött. Számon tartotta egyéni sorsod rugóit, mert rendszerező, kíváncsi elméje állandóan az emberi lét tanulságait összegezte. (»Most kaptam a hazai hírt, hogy csapás ért téged. Óh, istenem, az embernek megáll az esze. Mindamellet élni kell, és okosnak lenni, okosabbnak és erősebbnek, mint valaha. Igazán veled érzek...«)¹³ (Szabó Lőrinc idézett levelében vélhetően Ertsey első feleségének 1952 novemberében bekövetkezett halálára utal.) A „szegedi költő” tehát szívesen osztotta meg másokkal – az idézetek szerint (el)ismert írakkal-költőkkel is – pszichés gondjait és családi ügyeit Ebben viszont éppen hogy nem hasonlított másik „szegedi költőre”, a zárkózott, magába forduló Juhász Gyulára.

A visszaemlékezés egy utalásában saját bibliofil szenvedélyéről is ír: „Ma már dicsekszüink [Szabó Lőrinc] barátságával, szorgos kezekkel kutatjuk fel leveleit, egy-egy sorát és a tőle kapott emléktárgyakat, kézjegyet egy könyvben, vagy szavait, melyekkel a korholást is kitüntetésnek érezted.” Gyűjteményében tehát Szabó Lőrinc-dedikált kötetek és a költő által írt levelek is voltak.¹⁴

Másrésztől, Márai szemszögéből az Ertseyvel való „barátság” hasonlít egy másik „vidéki” költőhöz, a gyulai Simonyi Imréhez fűződő kapcsolatához, melyet aprólékosan megrajzol a 2005-ben kiadott, találó című *Rajongás vagy szereptévesztés* kötet (szerk.: Békés Ferenc). Az ebben közölt levelekből jól dokumentáltan látszik, hogy „Simonyi szinte minden egyes levelében kéri Márait, hogy küldje el neki legutóbb megjelent bármelyik kötetének őneki dedikált példányát. A Márai-kapcsolat ugyanis [...] presztízs-szemponctokból is fontos volt számára, amit úgy élt meg és »viselt«, hogy ő az egyetlen költő idehaza, akivel Márai egyáltalán szóba áll, sőt a könyveit is elküldi neki.”¹⁵ Márai életében „büszke öngigazolással szolgált Simonyinak saját életére és cselekedeteire”, a Mester öngyilkossága után évekkel azonban a gyulai költő „száműzte” kánonjából, „részben védekezéséppen, részben azonban talán elégtételképpen is, mert ekkor már nem hunyt szemet afölött, hogy Márai mégiscsak mindvégig lekezelte őt, nem tekintette magával egyenrangúnak” – így aztán „Németh László mint példakép visszakerült korábbi központi helyére”.

Miképp tehát Simonyi sűrűn intézett leveleire Márai alig és szűkszavúan válaszolt, úgy Ertsey „direkt” kitárulkozásával ellentétben is „hallgatag” volt. A felemás kapcsolat azonban érthető. Márainak nem is kellett mondania semmi, hiszen élete majdhogynem szó szerint nyitott könyv volt az iránta érdeklődők (olvasók) előtt: szerkesztett naplóját maga rendezte sajtó alá, s adatta ki őket, illetve a regényekben, mint pl. *A nővérben* is „számos helyen feltárja műhelytitkait, s az avatatlan olvasó bepillant a más írónál féltve őrzött mesterségbeli eszközök boszorkánykonyhájába”.¹⁶

¹³ Ertsey Péter: *Emlékezés Szabó Lőrinc-re*. Kiskunság, 1958. aug. 35–41. – Szabó Lőrinc itt vélhetően Ertsey első feleségének 1952 novemberében bekövetkezett halálára utal.

¹⁴ Ertsey Péter szabó Lőrinc-höz írott levelei az MTA Könyvtár Kézirattárában őrzött Szabó Lőrinc-hagyatékban találhatóak, jelzetük: Ms 4680/203–215. és Ms 4705/51., illetve a Szabó Lőrincnéhez írottak: Ms 4703/171–172.

¹⁵ Csibra István: *Szine és visszája. Simonyi Imre és Márai Sándor kapcsolatáról*. Bárka, 2006/1. 89–102.

¹⁶ Ertsey Péter: *Márai Sándor: A nővér*.